

*Лисичкіна І. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії Національної гвардії України**Лисичкіна О. О.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Національної гвардії України*

СУЧАСНА ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА В АСПЕКТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. У цій статті окреслено особливості англійської мовної військової лексики в аспекті англо-українського перекладу на матеріалі сучасних словників та глосаріїв, які не обмежуються військовою термінологією і містять лексичні одиниці військового соціолекту. До військової лексики належать неоднорідні за своєю функціональною характеристикою лексичні одиниці: терміни та емоційно забарвлені жаргонізми, колоквіалізми, які часто постають стилістичними синонімами військових термінів. Військові терміни характеризуються відповідністю денотату, однозначністю у межах певної терміносистеми, системністю, точністю, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю, незалежністю від контексту. Соціолектизм властиві експресивність, емоційна забарвленість, інтертекстуальний характер, залежність від контексту, наявність конотативних значень. Наголошено, що військова лексика наразі широко вживається поза межами військового дискурсу, а постійний розвиток та збагачення військової лексики в умовах інтенсифікації міжкультурних контактів військових вимагає постійного перегляду існуючих відповідників та підбору відповідників неологізмам. З'ясовано, що підбір українських відповідників як англійським військовим термінам, так і соціолектизм, зокрема жаргонізмам, відбувається на основі традиційних способів перекладу: транслітерації та транскрипції, калькування, описового перекладу (експлікації), прямого включення, приблизного перекладу. Абревіації та скорочення, характерні для військової термінології, відтворюються різноманітними способами та прийомами, серед яких домінують розшифрування абревіатури та надання українського відповідника та експлікації. Вибір способу перекладу зумовлюється як лінгвістичними, так й екстралінгвальними чинниками та ґрунтується на поширеності та вживаності терміну в українському контексті, причому нові поняття можуть мати декілька синонімічних відповідників. Військові соціолектизми вимагають експлікації нових для української військової культури понять.

Ключові слова: військовий термін, соціолектизм, жаргонізм, абревіатура, міжкультурна комунікація, військовий дискурс, спосіб перекладу.

Постановка проблеми. Майже десятиріччя в Україні відбувається поступове впровадження стандартів НАТО в Збройних Силах та інших складових сектору безпеки та оборони, що зумовлює активізацію діяльності щодо лінгвістичного забезпечення, зокрема військового перекладу. З початком війни

така діяльність отримала більше уваги та значущості через недостатню іншомовну компетентність українських військовослужбовців та інтенсифікацію службової взаємодії з представниками іноземних військових формувань щодо військових тренувань, освоєння нової техніки та тактики сил країн-членів НАТО. Наразі власне військова лексика не лише суттєво збагачується, а й виходить за межі професійної військової комунікації та постає широко вживаною як в мас медіа, так й у повсякденному спілкуванні. Проблема підбору українських відповідників англійським лексичним одиницям військової тематики корелює із низкою екстралінгвальних (суміжність понять, особливості реалій, тощо) та суто лінгвістичних (фонетична адаптація, граматична будова, тощо) чинників.

Актуальність звернення до особливостей військової лексики в аспекті перекладу зумовлена розвитком лінгвістичного забезпечення як напряму діяльності військових перекладачів, орієнтацією сучасного перекладознавства на встановлення відповідників професійним термінам, зокрема у військовій галузі, необхідністю вивчення військової лексики в умовах поширення контактів військових в міжнародному форматі, оскільки військова терміносистема та військовий соціолект постійно еволюціонують, та значущістю результатів наукового пошуку для вирішення інших питань лінгвістичного забезпечення та міжкультурної комунікації військових.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військовий переклад є спеціальним видом міжкультурної двосторонньої й двомовної комунікації, має своїм об'єктом тексти військової тематики і здійснюється в звичайних та екстремальних умовах військової служби в військово-політичній, військово-технічній і військово-спеціальних сферах діяльності збройних сил за мовним посередництвом військового перекладача [1]. В Україні значний внесок у розвиток військового перекладознавства зробили В.В. Балабін [2], М.Б. Білан [3], В.М. Лісовський [4] та інші.

Окреслення особливостей перекладу передбачає, зокрема, звернення до військової підмови як автономної екзистенціальної форми мови, як сукупності фонетичних, граматичних і лексичних засобів національної мови, що обслуговують мовне спілкування військового соціуму, який характеризується єдністю військово-професійної і військово-корпоративної діяльності військовослужбовців і системою загальних і спеціальних військових понять.

Військова лексика поставала у фокусі досліджень І. О. Литовченко [5], Ю.А. Зацного [6] та інших. З'ясовано, що дослідження військової лексики має фокусуватися як на військовій термінології, так і на компонентах військового соціолекту (військове арго, військовий жаргон, військові колоквиалізми й військові вульгаризми).

Метою нашого дослідження є встановлення особливостей англійської військової лексики в аспекті англо-українського перекладу.

Матеріалом для дослідження слугували лексичні одиниці (військові терміни та соціолектизми), подані в словниках та глосаріях “The Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms” [7], “Glossary of Military Terms” [8], “Як говорити про війну в Україні англійською” [9] та “The Military Has a Vocabulary All its Own” [10].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ядро військової лексики становлять терміни. На підставі визначення терміну [11, с. 7], під військовим терміном ми розуміємо слово або словосполучення, що виражає спеціальне поняття військової науки та техніки та має визначення, яке розкриває саме ті ознаки поняття, що відповідають цій галузі. Військовим термінам властиві загальні лінгвістичні особливості термінів, як-то: адекватність (відповідність поняття сучасному науковому знанню), однозначність у межах певної терміносистеми, точність, стислість, логізованість семантики, наявність дефініції, відсутність експресії та стилістична нейтральність, незалежність від контексту (з відхиленнями, що допускаються), системність [12].

До військової термінології у спеціальних словниках та глосаріях відносять ті терміни, які відповідають таким критеріям [7]:

- 1) некоректне висвітлення в стандартному загальноприйнятому словнику;
- 2) термінологія, яка має загальновійськове чи пов'язане з цим значення (технічні або вузькоспеціальні терміни загальновійськового значення);
- 3) терміни на позначення зброї.

При перекладі військових термінів з англійської мови українською важливо урахувати складності, спричинені розбіжністю в граматичному складі мов, можливою багатозначністю терміну, неоднорідністю сучасних спеціальних терміносистем, а також складності, пов'язані з розвинутою системою аббревіації та скорочення термінів.

Найпоширенішими способами перекладу військової термінології є: транслітерація та транскрипція, калькування, описовий переклад (експлікація), пряме включення, приблизний переклад, переклад за допомогою аналога (добір необхідного відповідника в мові перекладу одного з декількох можливих синонімів).

На підставі проведеного дослідження в мовній парі англійська – українська встановлено, що найпоширенішим способом перекладу військових термінів є транслітерація та транскрипція, однак лише у випадках, коли термін є зрозумілим українському адресатові, наприклад: *artillery* – артилерія, *javelin* – джавелін, *bayraktar* – байрактар, *tank* – танк, *drone* – дрон, *genocide* – геноцид, *occupation* – окупація. Терміни-неологізми, навіть представлені аббревіатурами й скороченнями, можуть мати декілька варіантів в українській мові, зокрема *HIMARS* передається як ХІМАРС, ГІМАРС, ХАЙМАРС. Зауважимо, що нові лексичні одиниці військової сфери (назви озброєння

тощо) можуть відтворюватися в українській мові за допомогою прийому прямого включення, використання оригінального написання терміну. Так, *Javelin*, *Bayraktar*, *HIMARS*, *ATACMS*, *NASAMS* вживаються в оригінальному написанні латиницею в українських текстах, зокрема в мас медіа.

Абревіації та скорочення становлять великий шар військової термінології, зазвичай відтворюються різноманітними засобами та прийомами, серед яких домінують розшифрування аббревіатури та надання українського відповідника та експлікації, наприклад: *AFOSI* (*Air Force Office of Special Investigations*) – Управління спеціальних розслідувань ВПС; *FA* (*Field Artillery*) – польова артилерія; *HIMAD* (*high-to-medium-altitude air defense*) – ППО в діапазоні великих та середніх висот; *IFV* (*infantry fighting vehicle*) – БМП (бойова машина піхоти); *LOAC* (*law of armed conflict*) – право збройних конфліктів; *SSORD* (*service support order*) – наказ щодо забезпечення бойових дій, *HIMARS* (*High Mobility Artillery Rocket System*) – *HIMARS* (високомобільна артилерійська ракетна система), *ATACMS* (*Army Tactical Missile System*) – армійська тактична ракетна система.

Калькування передбачає заміну складових частин терміну їхніми лексичними відповідниками в українській мові, причому зберігається внутрішня форма терміну. Калькування як прийом перекладу застосовується до складних слів, наприклад: термін *manpower* – людські ресурси (особовий склад, чисельність) складається з двох основ *man* та *power*, тож ці основи повністю перекладаються. Калькування переважно застосовується до термінів, утворених злиттям двох (чи більше) основ (за допомогою конверсії чи словоскладання): *mapmaker* – картограф; *man-portable* – переносний; *interstate conflicts* – міждержавні конфлікти; *intercontinental ballistic missile (icbm)* – міжконтинентальна балістична ракета (МБР); *firepower* – вогневі засоби; *antisubmarine* – протичовновий; *battlefield* – поле бою.

Описовий переклад використовується у тих випадках, коли неможливо підібрати відповідник терміну військової сфери. Так, термін *facility* немає українського відповідника одним словом, тож українською цей термін можна перекласти як спеціально обладнане приміщення, будівля; матеріально-технічний засіб; термін *entire performance* у військовій сфері означає службову характеристику за весь період служби офіцера; *Command and Signal* – розпорядження щодо організації зв'язку та розташування командних пунктів (пункт бойового наказу); *clothing allowance* – грошова надбавка на одержання форми одягу.

Часто описовий переклад застосовується до неологізмів військової сфери та реалій військової справи, типових лише для англійської військової культури. Так, термін *brevet commission* потребує описового перекладу, оскільки в українській мові не існує такого поняття: почесне звання, яке надавалося офіцеру в епоху до того, як медалі стали звичайними, за хоробрість у бою або за довгу та бездоганну службу, що було на один або більше ступенів вище фактичного звання офіцера, за яке йому платили.

Термін *friction* пов'язаний з непередбачуваністю війни, яка є одним із компонентів «триєдності». Тобто *friction* означає, що війна є непередбачуваною, і події мають тенденцію розвиватися не за планом. Зауважимо, що несподіванки тут можуть означати бойові втрати (оскільки втрачені солдати чи техніка

повинні були виконувати дії), але також можуть означати дезорганізацію, плутанину та затримки, які також підривають зусилля.

Терміни, семантичне навантаження яких в англійській та українській мові розбіжні, відтворюються за допомогою приблизного перекладу, який передбачає змінену лексичну форму з тим самим значенням). Наприклад: *big voice* – оголошення через гучномовець (низка оголошень, наприклад, попередження солдатів про атаки, розклад майбутніх вибухів, а також коли та де сховатися під час атаки); *hardened site* – укриття, укріплення (оборонна споруда, яку часто використовують, щоб сховатися під нею. Солдати часто будують їх під міцними поверхнями, такими як бетон або міцна скеля. Їх часто використовують, щоб сховатися від різноманітних атак, таких як вибухівка, зброя чи будь-які інші види зброї чи нападу); *kinetic* – уразливий (часто використовується для опису випадків насильства в певному місці чи місцевості).

Особливої уваги заслуговують полісемантичні терміни. Наприклад термін *troops* може перекладатися як *військовослужбовець*, так і *війська* залежно від контексту.

Терміни *bombardment*, *shelling* та *bombing* можуть перекладатися як *бомбардування*, *обстріл*, однак ці терміни мають різне семантичне навантаження: *shelling* – артилерійський обстріл, акт атаки на місце артилерією (яка стріляє розривними снарядами), у той час як *bombing* – бомбардування, акт атаки на місце бомбами, які доставляються за допомогою літаків, а *bombardment* – бомбардування, загальний термін, який охоплює обидва типи атак. Наведений приклад свідчить про важливість урахування конотативного значення термінів.

Зауважимо, що військова комунікація не обмежується вживанням військових термінів як формальних визначень понять, об'єктів і предметів військової справи. До військової лексики належать жаргонізми, сленгізми, тобто спеціальна розмовна лексика військових. До цієї групи відносяться неоднорідні за своєю функціональною характеристикою лексичні одиниці, емоційно забарвлені елементи військової лексики, які часто постають стилістичними синонімами військових термінів. Така лексика характеризує сферу неофіційного професійного спілкування військових.

Військові США послуговуються великою кількістю унікальних предметів і концепцій, з якими цивільні особи не знайомі, тому для уможливлення оперативного зрозумілого спілкування використовують спеціальну військову лексику евфемістичного типу, часто зрозумілу лише військовим. Ці лексичні одиниці мають конкретне та важливе значення, наприклад: *comics* – комікси (використовується для опису карт, представлених військовою розвідкою, при цьому термін має негативне забарвлення, оскільки наголошується на неточності карт та на використуваніх яскравих кольорах та символах); *dittybopper* – термін, що стосується радіооператорів сигнальної розвідки, навчених використовувати азбуку Морзе; *grape* – виноград, термін з двома значеннями: у військово-повітряних силах *Air Force Grape* позначає легке завдання і може використовуватися як заохочення, коли військовослужбовець робить щось легко, у військово-морських силах *Navy Grape* – особа, яка заправляє літаки; *Groundhog Day* – День бабака, походить від назви фільму, стосується розгортань, які, відбуваються точно так само, незважаючи на спроби їх змінити; *Jawa* – Джава – солдат, дислокований в пустельній місцевості,

названий на честь прибульців, що живуть у пустелі (із «Зоряних війн»); *Mustang* – Мустанг, стосується будь-якого офіцера, який отримав підвищення з рядового складу (може використовуватися як з повагою, так й зневажливо); *Zoomie* – Зумі використовується військовослужбовцями, які не літають, до всіх, хто керує літальним транспортним засобом.

Доцільно звернути увагу на жаргонізми, утворені за допомогою конверсії, як-то: *voluntold* – вільно призначений, цей термін складається з двох основ *voluntary* та *told* та означає призначення, яке технічно є добровільним, але вважається обов'язковим; *shavetail* – позолений хвіст, термін утворений злиттям основ *shave* та *tail*, стосується зачіски в офіцерській школі (дається тим часом, коли армія використовувала в'ючних тварин, а провідники голили хвіст новим тваринам, щоб відрізнити їх від більш досвідчених). Відтворення таких жаргонізмів українською мовою відбувається із додаванням пояснення та описовим перекладом.

До описового перекладу також відноситься підставний переклад як використання вже існуючого поняття в українській мові, наприклад жаргонізми *Tooth* та *Tail* (*Tooth* – війська на передовій, які безпосередньо ведуть бойові дії, та *Tail* – війська, які підтримують ці зусилля) в перекладі втрачають емоційно-забарвлений елемент та переходять до загально-військової лексичної групи.

Підставний переклад як вид описового перекладу вимагає пояснення (експлікації) та залежить від контексту. Наприклад, термін *protract* має контекстуальний відповідник *патована ситуація* (затягування війни в надії, що перемога може бути досягнута в «повільній» війні, якої неможливо досягти в тривалій війні). Затягування війни, як правило, передбачає період очевидного «пату», коли жодна сторона, здається, не досягає своїх цілей.

Висновки. Таким чином, через постійний розвиток та поповнення в умовах інтенсифікації міжкультурних контактів військових військова лексика вимагає постійного перегляду існуючих відповідників та підбору відповідників неологізмам. Підбір українських відповідників англійській військової термінології відбувається на основі традиційних способів перекладу: транслітерації та транскрипції, калькування, описового перекладу (експлікації), прямого включення, приблизного перекладу. Вибір способу перекладу ґрунтується на поширеності та вживаності терміну в українському контексті, причому нові поняття можуть мати декілька синонімічних відповідників, утворених як з використанням транслітерації та транскрипції, так і прямого включення (*HIMARS* – ХАЙМАРС, *XIMAPC*, *ГІМАРС тощо*). Військові соціолектизми перекладаються з використанням традиційних способів перекладу із експлікацією понять, нових (не властивих) для української військової культури. Калькування зазвичай застосовується при перекладі складних (утворених) термінів та жаргонізмів (*mappower* – людські ресурси, *voluntold* – вільно призначений). Описовий переклад використовується для тих термінів, які неможливо перекласти прямим відповідником (*facility* – спеціально обладнане приміщення, будівля; *materially-technical asset*).

В умовах сьогодення, військова лексика широко вживається поза межами військового дискурсу, а отже подальше дослідження в обраному напрямку сприятиме кращому розумінню особливостей перекладу військової лексики та розвитку військової культури в умовах міжкультурної взаємодії.

Література:

1. Балабін В. В. Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. 2018. Том 10. № 3. С. 7-14. doi: [https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10\(3\)-01](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2018.10(3)-01)
2. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу в Україні : монографія. К. : Логос, 2018. 492 с.
3. Білан М. Б. Лексико-семантичні проблеми військового перекладу / редкол. : М. Б. Білан (гол. ред.) К. : Логос, 2010. 244 с.
4. Лісовський В. М. Військово-спеціальний переклад: (англ. мова). підручник у трьох томах. К. : ВІКНУ, 2017.
5. Литовченко І. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія ; за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
6. Зацний Ю. А., Семенчук А. Б. Антитерористична боротьба і поповнення словникового складу сучасної англійської мови : монографія. Запоріжжя : Запорізь. нац. ун-т, 2014. 209 с.
7. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. Joint Publication 1-02. (As Amended Through 15 February 2016). Washington D.C.: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 699 p. URL: https://ftp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf (дата звернення: 14.09.2022)
8. Glossary of Military Terms. URL: <https://www.nps.gov/goga/learn/historyculture/glossary.htm> (дата звернення: 14.09.2022)
9. Львівська Л. Як говорити про війну в Україні англійською. URL: <https://greenforest.com.ua/journal/read/yak-govoriti-pro-vijnu-v-ukraini-anglijskoju> (дата звернення: 14.09.2022)
10. The Military Has a Vocabulary All its Own. *Military.com*. URL: <https://www.military.com/join-armed-forces/military-terms-and-jargon.html> (дата звернення: 14.09.2022)
11. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). К. : Логос, 2006. 98 с.
12. Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О. Сучасний військовий соціолект як проблема міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2022. № 56. С. 272-274. doi: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.60>

Lysychkina I., Lysychkina O. Contemporary Military Vocabulary in Terms of English-Ukrainian Translation

Summary. This article outlines the specificity of English military vocabulary in the aspect of English-Ukrainian translation based on the material of contemporary dictionaries and glossaries, which are not limited to military terminology, and contain lexical units of military sociolect. Military vocabulary includes lexical units that are heterogeneous in terms of their functional characteristics: terms and emotionally colored jargon units, colloquialisms, often being stylistic synonyms to military terms. Military terms are characterized by conformity to denotator, unambiguity within a certain term system, systemic character, precision, stylistic neutrality, lack of expressiveness, contextual independence. Sociolectisms are characterized by expressiveness, emotional coloring, intertextual character, dependence on the context, and the presence of connotative meanings. It is emphasized that military vocabulary is currently widely used outside the military discourse, and the constant development and enrichment of military vocabulary in the view of intensification of intercultural contacts of the military require constant revision of existing equivalents and selection of neologism equivalents. It has been defined that the selection of Ukrainian equivalents to both English military terms and sociolectisms, in particular jargonisms, is based on the traditional methods of translation: transliteration and transcription, tracing, descriptive translation (explication), direct inclusion, approximate translation. Abbreviations and shortenings being typical of military terminology are reproduced in various ways and techniques, among which deciphering the abbreviation and providing the Ukrainian equivalent and explanation dominate. The choice of the translation method is determined by both linguistic and extralinguistic factors, based on the prevalence and usage of the term in the Ukrainian context. New notions may have several synonymous equivalents. Military sociolectisms require the explication of the concepts new for Ukrainian military culture.

Key words: military term, sociolectism, jargonism, abbreviation, intercultural communication, military discourse, method of translation.